

Från utbildning om ”den Andra” till queera perspektiv på lärande

Janne Bromseth & Frida Darj (red.): *Normkritisk pedagogik: makt, lärande och strategier för förändring*, Centrum för genusvetenskap, Uppsala universitet 2010 (290 sidor)

BEGREPP SOM ”NORMKRITISK pedagogik”, ”normkritisk” och ”normkritik” har fått en nästan explosionsartad utveckling i Sverige och har kommit att etablera sig med rekordfart. Sedan ett par år tillbaka rekommenderar Skolverket normkritiska förhållnings-sätt, Migrationsverket går utbildning i normkritik, miljöpartisten Yvonne Ruwaida har föreslagit att Sverige borde inrätta en norm-kritisk myndighet och det tidigare flitigt använda begreppet ”ge-nuspedagogik” har i många sammanhang kommit att ersättas av begreppet ”normkritisk pedagogik”. Vad innebär då en normkritisk pedagogik?

I antologin *Normkritisk pedagogik: makt, lärande och strategier för förändring* beskriver författarna, bestående av forskare, praktiker och aktivister, vad ett normkritiskt förhållningssätt inom olika lärande-kontexter kan betyda. Boken kom till under de tre år som författarna drev ett queerpedagogiskt nätverk i form av en studiecirkel som fo-kuserade hur queerteorins förståelser av identitet, kunskap och makt kan användas i arbetet med lärande och förändringsstrategier.¹ Kevin

Recension: Från utbildning om "den Andra" ...

Kumashiros pedagogiska arbeten, och särskilt hans bok *Troubling education: queer activism and antioppressive pedagogy* (2002) utgör den teoretiska grunden för en stor del av antologins bidrag. Centralt i Kumashiros teori är hans definition av "de Andra": människor som blir marginaliserade och förtryckta på grund av exempelvis sin sexuella läggning, sitt kön eller sin hudfärg. Kumashiro lyfter fram pedagogiska ansatser som förenas av att de har som syfte att arbeta mot diskriminering, och delar in dessa i fyra kategorier. Två av dem, som i Janne Bromseths översättning kallas *Utbildning om den Andra* och *Utbildning som förändrar studenter och samhället*, är speciellt relevanta för att förstå antologins bidrag och den normkritiska pedagogik som vuxit fram i Sverige. I *Utbildning om den Andra* ges kunskap om grupper som anses marginaliserade, exempelvis HBTQ-personer, ofta på enskilda temadagar eller lektioner i syfte att öka förståelsen och kunskapen om dessa grupper. Denna pedagogiska strategi har i Sverige fått öknamnet "toleranspedagogik", då denna typ av utbildning enligt kritikerna syftar till att "vi" ska öka vår tolerans mot "de Andra" utan att egentligen rubba maktbalansen mellan de som tolererar och de som tolereras. I *Utbildning som förändrar studenter och samhället* förenas inspiration från Paolo Freires maktkritiska och frigörande pedagogik med en poststrukturalistisk och queerteoretisk syn på kunskap och makt. Det är ur denna sistnämnda fåra som den normkritiska pedagogiken i Sverige tar sin näring och queerteorins fokus på (hetero)normer är en viktig grundbult i perspektivet. Den normkritiska diskussionen tar således spjörn från att utbilda om den Andra till en pedagogik som fokuserar och undersöker den ofta oproblematiserade normaliteten. I ett av bokens bidrag exemplifierar Veronica Berg skiftet mellan toleranspedagogik och normkritisk pedagogik genom att beskriva hur skolinformationsverksamheten på RFSL Stockholm har förändrats.

Från att ha skickat ut homosexuella kvinnor och män till skolor med det uttalade syftet att öka tolerans och förståelse för homosexuella ligger nu fokus i Skolinformationen på hur heteronormen fungerar, begränsar och diskriminerar.

Antologin *Normkritisk pedagogik* består av tio kapitel indelade i tre delar. Den första delen ger olika perspektiv på och teoretiska förståelser av strategier för förändring av ojämlika maktskillnader och marginalisering. Den andra delen ger en inblick i vad normkritiska arbetssätt kan innebära mer konkret och den tredje delen ger också en inblick i normkritiska praktiker med fokus på en normkritisk arbetsstruktur på arbetsplatsen. Som ofta är fallet med antologier skapas en viss spretighet, med en del upprepningar och motsättningar mellan de olika kapitlen. Detta är dock samtidigt bokens styrka: den ger en väldigt bra inblick i den mängd olika perspektiv och metoder som kan rymmas under samlingsbeteckningen ”normkritisk pedagogik”; från teoretiska diskussioner om en queer pedagogik till svårigheterna med att skriva en text om könssjukdomar ur ett normkritiskt perspektiv; från normkritisk potential i ”äldre” metoder så som Forumteater och värderingsövningar till konkreta övningar för att bli medveten om sina egna och sin arbetsplats blinda fläckar.

Vikten av att ständigt utmana sig själv och inte fastna i egna perspektiv återkommer i flera av bokens kapitel. Inte minst blir detta tydligt i Lotta Björkmans text som talar om misstagens centrala plats i en normkritisk pedagogik. Hon menar att förmågan att se potentialen i sina egna misstag kan förstås som en viktig normkritisk strategi och samtidigt skapa en viss prestigelöshet i det normkritiska arbetet, där möjligheter att utforska för givet tagna föreställningar tillsammans med studenter lättare kan uppstå. Att en normkritisk pedagogik snarare handlar om att tillsammans utforska normer, snarare än att den vuxna/pedagogen ska tala om vad

Recension: Från utbildning om "den Andra" ...

barnet/studenten ska tänka är även centralt i Gunilla Edemos och Maria Roséns respektive kapitel.

Edemo skriver att de demokratiarbeten som bedrivs av skolor och organisationer inte sällan går ut på att "bota fördomar", men hur hanterar läraren en situation när så kallat negativa fördomar visar sig stämma? Hon menar att ett vanligt antagande kring fördomar är att det problematiska ligger i att en dom sker *innan* vi vet om något är sant eller inte (vilket "korrekt" information om en viss grupp vill råda bot på), medan det sista ledet i ordet fördom – själva domen – därmed förblir oproblematiserad. Edemo menar att vikten av att stå upp för mänskliga rättigheter alldeles oavsett om så kallade negativa fördomar visar sig stämma eller inte är centralt i en normkritisk pedagogisk position. Poängen med ett demokratiarbete blir då inte längre att "bota fördomar", exempelvis genom att betona att homosexuella män inte alls är mer feminina än heterosexuella män, utan att undersöka de olika föreställningar som finns om heterosexualitet och homosexualitet.

Med en annan inramning efterlyser även Rosén utforskande pedagogiska strategier där inte de vuxna på förhand antas besitta rätt värderingar som de ska lära ut till studenterna. Roséns kapitel handlar om skillnaderna mellan en, för skolan vanlig, mobbingdiskurs och en normkritisk diskurs kring diskriminering och kränkningar. Rosén skriver att en mycket vanlig uppfattning inom anti-mobbingarbete är att barn och elever förstås som några som besitter problematiska värderingar som de vuxna kan hjälpa dem att ändra på. I motstånd mot detta menar Rosén att normkritiska perspektiv synliggör och ifrågasätter dikotomier som barn/vuxen, elev/pedagog där både vuxna och barn förstås som aktiva subjekt: "Tillsammans med utgångspunkten att alla såväl skapar, återskapar och utmanar normer i vardagen öppnar ett normkritiskt pedagogiskt arbete upp

för ett gemensamt utforskande arbete kring normer” (73).

Att en normkritisk pedagogik i praktiken skulle innebära ”ett gemensamt utforskande arbete kring normer” är dock ingen självklarhet. I en workshop jag deltog i för något år sedan menade workshopledaren att det är relativt enkelt att arbeta normkritiskt med små barn då de med ganska enkla medel kan ”luras” att bli normkritiska (med innebörden uttrycka åsikter som går emot dominerande normer). Workshop-ledaren tycktes mena att små barn är särskilt lätta att leda dit de vuxna vill, något som enligt flera författare i antologin går tvärsen mot det de kallar en normkritisk pedagogik. Lotta Björkman tar just upp faran med att normkritik blir det rätta, något (i hennes fall) gymnasieelever kan lära sig för att få höga betyg och lärarens gillande.

Som många av kapitelförfattarna betonar bygger en normkritisk pedagogik i hög grad på en förmåga till kritiskt tänkande, där enbart ett uppreparande av tankar, även om de är kritiska, i viss mån kan förstås som en motsättning till själva målet med en normkritisk pedagogik. Renita Sörensdotter menar att en normkritisk undervisning handlar om att som lärare våga granska sin egen position och sin egen kunskapssyn. Hon påpekar att det inom undervisning finns en stor potential i att använda queer som ett verb, en möjlighet att ”agera queert för att störa och skapa sprickor i normen” (135), vilket kan störa föreställningar och därigenom öppna upp för kritiskt tänkande. Som framgår av flera av antologins bidrag är en viktig utgångspunkt för en normkritisk pedagogik att nya normer som kan upplevas exkluderande ständigt kan uppstå – trots goda intentioner. Att arbeta med normkritiska perspektiv handlar därför i stor utsträckning om ett självreflexivt arbetssätt och en förmåga att ifrågasätta och kritiskt granska det som ofta tas för givet som ”gott”, ”rätt” och ”riktigt”.

Recension: Från utbildning om "den Andra" ...

I en tid när det ropas efter metoder och snabba lösningar känns det ibland vanskligt när perspektiv som det normkritiska plockas upp så oerhört snabbt och nära på utropas som en saliggörare av de brister som andra pedagogiska inriktningar så som genuspedagogik, anti-mobbingsarbete och toleranspedagogiska inriktningar anses ha. Detta är också något som Bromseth & Darj, redaktörerna till boken, tar upp redan i inledningen när de diskuterar kring om det kanhända är ett svensk fenomen att "det som representerar verkligt radikala och maktkritiska perspektiv, såsom queer och normkritisk pedagogik, omfattas av statliga institutioner i en svindlande fart" (14). Bromseth & Darj skriver att de i nätverket myntade begreppet "normkritisk pedagogik" för att försöka skapa en term som bättre än exempelvis "queerpedagogik" tydliggör en intersektionell ambition, det vill säga att fler skillnadsskapande kategorier än sexualitet och kön är centrala för att förstå hur uppdelningen i "vi" och "de Andra" alltid riskerar att återskapas. Begreppet "normkritisk pedagogik" beskrivs dock som ett arbetsredskap, som samtidigt som det varit produktivt varit något de i nätverket själva tampats med. Både antologin och begreppet "normkritisk pedagogik" framställs som "en process som på intet sätt är färdig" (13) och därmed inbjuds läsaren att påbörja, fortsätta och vidareutveckla de perspektiv som boken ger.

KLARA DOLK

NOT

1 Det queerpedagogiska nätverket existerar fortfarande, framför allt i form av en epostlista, och oregelbundna träffar sker i Stockholm på medlemmarnas initiativ. Epostlistan är öppen för alla intresserade: <http://groups.google.com/group/normkritisk-pedagogik/about>